

ВІДГУК

опонента Павлова Костянтина Володимировича

доктора економічних наук, професора,

професора кафедри економіки і торгівлі

Волинського національного університету імені Лесі Українки

на дисертаційну роботу

Борисяк Олени Володимирівни

на тему: «Управлінський механізм розбудови кліматичної політики на енергетичному ринку»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими темами, програмами, планами. Російська збройна агресія проти України стала драйвером у пошуку нових джерел отримання енергії. Рациональне ресурсокористування і необхідність забезпечити кліматичну нейтральність підприємств зумовлюють диверсифікацію джерел отримання енергії. Розвиток відновлюваної енергетики сприяє формуванню альтернативних варіантів отримання енергії, посиленню енергоефективності та декарбонізації енергетичних підприємств.

На порядку денному є організаційно-економічне забезпечення переходу до кліматичної нейтральності підприємств на енергетичному ринку, розвиток міжгалузевої взаємодії суб'єктів господарювання на засадах циркулярної економіки та використання смарт-технологій. Такі виклики формують основу для розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку, впровадження інноваційних управлінських інструментів, що сприяють реалізації кліматичного менеджменту на енергетичних підприємствах. У цьому контексті, актуальною є тема дисертації Борисяк Олени Володимирівни «Управлінський механізм розбудови кліматичної політики на енергетичному ринку», що присвячена обґрунтуванню та розробленню теоретико-методологічних і науково-практичних положень щодо формування і впровадження

управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Західноукраїнського національного університету, в рамках держбюджетних тем: «Концептуалізація організаційно-інноваційного забезпечення розвитку критичних технологій у сфері обороноздатності та національної безпеки» (державний реєстраційний номер 0122U001498); «Механізм розбудови ринку енергосервісу в контексті підвищення енергоефективності національної економіки, енергетичної та екологічної безпеки України» (державний реєстраційний номер 0120U102053); «Формування механізму сталого розвитку міського транспорту на засадах концепції «розумного» міста та муніципальної екологістики» (державний реєстраційний номер 0117U003871); проекту з виконання наукового дослідження і розробки «Впровадження кліматично-нейтральних інновацій в управлінні аграрним природокористуванням в контексті еколого-енергетичної безпеки України» (договір про виконання наукового дослідження і розробки за рахунок грантової підтримки № 139/0416 від 01.05.2023 р. між Національним фондом досліджень України і Західноукраїнським національним університетом, державний реєстраційний номер 0123U102894); госпдоговірних науково-дослідних робіт за темами: «Удосконалення інноваційного менеджменту на підприємстві енергетичного сектору» (державний реєстраційний номер 0120U102951); «Розробка дорожньої карти для розвитку екологічно безпечного підприємництва, кліматичних інновацій і «зеленої» економіки» (державний реєстраційний номер 0120U102947); «Методика оцінювання ефективності підприємства в контексті еколого-енергетичної сталості» (державний реєстраційний номер 0120U103022); «Факторний аналіз маркетингової інноваційної діяльності надавачів послуг міського громадського транспорту» (державний реєстраційний номер 0119U103821); «Аналіз маркетингової комунікаційної політики надавачів послуг міського громадського транспорту в умовах сталого розвитку міста» (державний реєстраційний номер 0120U102835); «Розробка регіонального плану управління відходами у Тернопільській області

до 2030 року» (державний реєстраційний номер 0120U104735); «Пріоритети розвитку маркетингу та інновацій надавачів послуг таксі на ринку Тернопільської області у контексті сталого розвитку міста» (державний реєстраційний номер 0121U110069); «Інноваційне маркетингове забезпечення надання послуг в умовах стійкого розвитку» (державний реєстраційний номер 0122U000628).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Борисяк О.В. пропонує нове вирішення питання формування і впровадження управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку. Представленні наукові положення, висновки і рекомендації у дисертації відповідають визначеним меті, завданням, об'єкту і предмету дослідження.

Обґрунтування теоретико-методологічних і науково-практичних положень формування і впровадження управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку у дисертаційній роботі здійснено через розробку методології формування сталого ресурсокористування на енергетичному ринку в умовах ресурсоощадливості та кліматичної нейтральності підприємств (с. 55-58) та концептуалізацію положень щодо розроблення управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку (с. 314-316), що базуються на інтеграції системно-синергетичного підходу до посилення екологічної та енергетичної складових національної і глобальної безпеки на рівні енергетичних підприємств в умовах зміни клімату, принципів ресурсоощадливості та кліматичної нейтральності у систему еколого-енергетичного менеджменту підприємств, парадигми циркулярної економіки та інноваційної платформи міжгалузевої взаємодії. Для вирішення поставлених у дисертаційній роботі завдань використано загальнонаукові, філософські й економічні методи дослідження.

Наукові положення, висновки та рекомендації, представлені у дисертації, є логічними та взаємопов'язаними, що дозволяє стверджувати про цілісність роботи. Обґрунтування сформульованої мети, завдань і предмету дослідження здійснено через з'ясування теоретико-методологічних засад формування

управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку, аналіз імперативів розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку, діагностику організаційно-економічного потенціалу підприємств на енергетичному ринку для розбудови кліматичної політики, що стало основою для формування організаційно-інноваційного забезпечення управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку та концептуальних засад розробки управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку.

Розроблено методологію формування сталого ресурсокористування на енергетичному ринку в умовах ресурсощадливості та кліматичної нейтральності підприємств (рис. 1.2, с. 55-58), складовими якої є систематизація та інтеграція основних положень сучасних ресурсних концепцій сталого розвитку на енергетичному ринку, що дало змогу виокремити принципи ресурсощадливості та кліматичної нейтральності підприємств. Крім того, обґрунтовано теоретико-методичні основи архітекtonіки кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку (рис. 1.3, с. 69-70), що полягає в синтезі основних положень сучасних наукових шкіл менеджменту, маркетингу, логістики та є базисом формування методології кліматичної парадигми сталого ресурсокористування у контексті посилення енергетичної безпеки підприємств. Це зумовило створення концептуальної моделі інноваційного розвитку енергетичного ринку, що включає позиціонування «зеленої» енергії як кліматично-нейтрального товару, перехід підприємств до енергоефективних і кліматично-нейтральних критичних технологій та розбудову таких сегментів енергетичного ринку як відновлювана енергетика та енергосервіс, що сприятиме розширенню міжгалузевих партнерських відносин на засадах кліматичної нейтральності та ресурсощадливості.

Запропоновано авторське трактування поняття «кліматична політика підприємства» як комплексу збалансованих організаційно-управлінських та економічних заходів, спрямованих на реалізацію цілі з попередження,

пом'якшення та адаптації до зміни клімату, а також зниження вразливості енергетичного підприємства до впливу змін клімату (с. 87).

Заслужують на увагу положення щодо визначення закономірностей розвитку підприємств на енергетичному ринку, які стали основою для обґрунтування засад формування кліматичної парадигми сталого ресурсокористування на енергетичному ринку, сутність якої полягає у сталому розвитку підприємств на енергетичному ринку як екосистеми і зміцненні кліматичної складової еколого-енергетичної безпеки підприємств за рахунок транзитивності організаційно-інноваційних процесів енергопостачання на засадах циркулярної економіки та міжгалузевої взаємодії. У цьому контексті, особлива роль належить взаємодії сегмента виробників «зеленої» енергії («зеленої» електроенергії, «зеленої» теплоенергії), що використовують відновлювані джерела отримання енергії, та сегмента енергосервісу, що спрямований на впровадження енергоощадливих і кліматично-нейтральних технологій на всіх етапах ланцюга енергозабезпечення.

Авторкою проаналізовано імперативами розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку, змістом яких є генерування цілісного підходу до розроблення та реалізації нормативно-правового базису для інституційного забезпечення розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку України, необхідність інтеграції кліматично-нейтральних та енергоефективних векторів розвитку в систему інноваційного менеджменту підприємств, адаптація кліматичних інновацій як кліматично-нейтральних та енергоефективних критичних технологій. У результаті застосування основних положень кліматичної парадигми сталого ресурсокористування на енергетичному ринку розглянуто впровадження кліматичних інновацій на підприємствах енергетичної сфери як інноваційних рішень щодо зміцнення енергетичної безпеки підприємств шляхом бережливого природокористування, дотримання замкненого циклу використання відновлюваних джерел енергії (с. 129-147).

З'ясовано, що кліматично-нейтральними та енергоефективними векторами розвитку системи інноваційного менеджменту підприємств є впровадження кліматичних інновацій, що має комплексний характер і передбачає врахування

екологічних викликів, тенденцій розвитку «зеленої» енергетики, інтеграції смарт-технологій у розвиток міст, перехід до диверсифікації низьковуглецевих та енергоефективних транспортних засобів. Особливість запропонованих науково-практичних положень до впровадження кліматичних інновацій на підприємствах полягає в застосуванні оптимізаційного підходу до систематизації основних положень концепцій кліматичних інновацій як кліматично-нейтральних та енергоефективних критичних технологій, обґрунтуванні економічного ефекту. Впровадження кліматичних інновацій базовано на засадах смарт-управління, міжгалузевої взаємодії, диверсифікації і циркулярного використання відновлюваних ресурсів, формування екологічно дружньої до довкілля поведінки споживачів енергії.

Заслугове на увагу проведений системний аналіз інституційного забезпечення розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку України (рис. 2.1, с. 96-97), що ґрунтується на засадах кліматично-нейтрального розвитку та цілісному підході до вирішення глобальної проблематики зміни клімату й забезпечення енергетичними ресурсами підприємств, та визначення організаційно-економічних особливостей переходу підприємств на енергетичному ринку до ресурсоощадливості та кліматичної нейтральності (с. 151-176).

У роботі розглянуто такі види організаційно-інноваційного забезпечення управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку: ресурсне (використання низьковуглецевої сировини) (с. 244-261); технічне (оптимізація управлінських процесів на засадах смарт-технологій) (с. 262-279); маркетингове (утвердження позиціонування «зеленої» енергії як кліматично-нейтрального товару на енергетичному ринку) (с. 280-298). Серед імперативів підвищення енергоефективності підприємств виокремлено розробку й оптимізацію технологій вирощування енергетичних (фотосинтезуючих) рослин, які спеціально використовують як вуглецево-нейтральну сировину для виробництва біопалива.

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації обґрунтовано через визначення концептуального положення щодо розроблення

управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку (с. 314-316), формування управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку (с. 316-320), виокремлення методичних засад інтеграції кліматичного менеджменту у систему еколого-енергетичного менеджменту підприємств на енергетичному ринку (с. 332-335), застосування науково-практичного підходу до реалізації процесу смарт-переходу до кліматичного управління ланцюгом передачі «зеленої» енергії (с. 345-349).

Зміст реферату ідентичний основним положенням дисертації.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації, їх загальнонаціональне значення. Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні та розробленні теоретико-методологічних і науково-практичних положень щодо формування і впровадження управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку. Зокрема, отримано такі результати дослідження, що характеризують наукову новизну:

– методологія формування сталого ресурсокористування на енергетичному ринку в умовах ресурсоощадливості та кліматичної нейтральності підприємств (с. 55–58);

– концептуальні положення щодо розроблення управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку (с. 314-316);

– управлінський механізм розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку (с. 316-320);

– методичний підхід до діагностики рівня економічного потенціалу переходу підприємств до споживання «зеленої» енергії (с. 169-177);

– методика оцінювання ресурсної стійкості підприємств централізованого теплопостачання до впровадження кліматичних інновацій (с. 192-200);

– модель прогнозування сценаріїв кліматичного співробітництва між енергетичними підприємствами та енергосервісними компаніями (с. 228-239);

– науково-методичні положення щодо обґрунтування доцільності

інтеграції збалансованого природокористування в управління ланцюгом постачання відновлюваних джерел енергії (с. 257-259);

– науково-практичний підхід до забезпечення процесу смарт-переходу підприємств до системи управління постачанням «зеленої» енергії як кліматично-нейтрального товару на енергетичному ринку (с. 265-279);

– теоретико-методичні основи архітектури кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку (с. 69-70);

– науковий підхід до формування категоріального апарату комплексу політик сталого енергетичного розвитку підприємств в умовах зміни клімату (с. 85-87);

– системний підхід до формування інституційного забезпечення розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку України (с. 96–97);

– систематизація наукових положень щодо організаційно-економічного забезпечення процесу постачання «зеленої» енергії як кліматично-нейтрального товару на енергетичному ринку (с. 281-287);

– методичні засади інтеграції кліматичного менеджменту в систему еколого-енергетичного менеджменту підприємств на енергетичному ринку (с. 332-335);

– науково-практичний підхід до реалізації процесу смарт-переходу до кліматичного управління ланцюгом передачі «зеленої» енергії (с. 345-349).

Підтвердженням загальнонаціонального значення наукових положень, висновків і рекомендацій є їхнє використання у діяльності Міністерства енергетики України (довідка №1.4-3.2-7919 від 14.04.2023 р.), Управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної військової адміністрації (довідка № 02/378 від 14.03.2023 р.), Департаменту архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження Тернопільської обласної військової адміністрації (довідка № 1-10/1166 від 01.11.2022 р.), Комунального підприємства теплових мереж «Тернопільміськтеплокомуненерго» (довідка № 3474/1 від 31.10.2022 р.), Дочірнього підприємства «Тернопільська енергосервісна компанія» Комунального підприємства теплових мереж

«Тернопільміськтеплокомуненерго» (довідка № 45/1/1 від 04.10.2022 р.), ВАТ «Тернопільобленерго» (довідка № 2090/13 від 19.04.2023 р.), у навчальному процесі Західноукраїнського національного університету (довідка № 126-25/654 від 12.04.2023 р.). Основні положення та результати дисертації доповідалися, обговорювалися та отримали схвальні відгуки на 12 міжнародних науково-практичних конференціях і 3 всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Повнота викладу результатів дослідження в наукових публікаціях, зарахованих за темою докторської дисертації. Наукові результати дисертаційної роботи опубліковано у 40 наукових публікаціях, з них: 21 наукова публікація, де відображено основні наукові результати, в тому числі 1 монографія у співавторстві, що індексується у базі даних Scopus (2 розділи монографії підготовлено одноосібно), 8 статей у наукових періодичних виданнях, які індексуються у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus (в тому числі 2 статті у виданнях з квантилем Q1; 5 статей у виданнях з квантилем Q3; 1 стаття у виданні з квантилем Q4), 10 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав; 19 наукових публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації. Загальний обсяг опублікованих праць становить 35,06 друк. арк., особисто авторці належить 23,51 друк. арк., серед них: наукових праць, в яких розкрито основні результати наукових досліджень за темою дисертації, – 17,37 друк.арк.; наукових праць, що додатково відображають наукові результати дисертації, – 6,14 друк.арк. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї і положення, які належать дисертанту.

Ступінь використання матеріалів і висновків кандидатської дисертації. У докторській дисертаційній роботі не використовувались матеріали і висновки кандидатської дисертації Борисяк Олени Володимирівни на тему: «Оптимізаційні технології формування персоналу підприємств», подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації. Дисертаційна робота Борисяк Олени Володимирівни на тему: «Управлінський механізм розбудови кліматичної політики на енергетичному ринку» відповідає принципам академічної доброчесності. У докторській дисертації та наукових працях, які відображають її результати, відсутній академічний плагіат, фабрикації та фальсифікації, що підтверджено відповідною довідкою. Використані наукові тексти, ідеї, напрацювання, результати й матеріали інших авторів супроводжуються наявністю відповідних посилань.

Дискусійні питання та зауваження щодо положень докторської дисертації. Дисертаційна робота Борисяк О.В. виконана на високому науковому рівні, результати дослідження мають практичну цінність. Водночас, доцільно звернути увагу на такі дискусійні питання, що потребують додаткового пояснення:

1. У п. 1.1. авторка, розглядаючи положення щодо застосування оптимізаційного підходу до ресурсокористування підприємств, звертає увагу на законодавство щодо заборони безоплатного розповсюдження пластикових пакетів у закладах торгівлі та громадського харчування як способу формування екологічної поведінки споживачів (с. 43). Відзначено, що така поведінка базується на засадах теорії про асиметричну інформацію, теорії пошуку, нейромаркетингу і, у свою чергу, може зумовити відповідну біфрустрацію у бік формування циркулярного або дециркулярного мислення. Все це насправді дозволяє споживачам зробити відповідний оптимізаційний вибір у напрямі ресурсоощадливості, тобто отримання фінансового та екологічного ефектів. Поряд з цим відзначається, що така інтенсивна еволюція ланцюга ресурсних концепцій доповнена в останнє десятиліття вирішенням питання розробки заходів щодо зміцнення кліматичної безпеки підприємств. Потребує додаткового пояснення як така модель екологічної поведінки споживачів взаємодіє з ресурсоощадливістю підприємств на енергетичному ринку в умовах зміни клімату.

2. У роботі використовуються терміни «енергоощадливість» (с. 53), «енергоощадлива політика» (ст. 66), «енергоощадливий ефект» (ст. 87),

«енергоощадлива поведінка» (ст.280). Варто уточнити розуміння автором змісту поняття «енергоощадливість».

3. Враховуючи особливості географічного розташування території України та кліматичні характеристики території, серед імперативів підвищення енергоефективності підприємств поряд із розробкою і впровадженням технологій вирощування енергетичних рослин, які використовують як сировину для виробництва біопалива, авторка зазначає, що основними постачальниками біомаси є сільське і лісове господарство, енергоплантації і мікробіологічна промисловість (с. 246). Яким чином мікробіологія здатна вирішувати цю проблему?

4. На с. 357 авторка наголошує, що для зміцнення енергетичної безпеки підприємств у майбутньому (зокрема, у поствоєнний період) шляхом відмови від імпорту первинних природних джерел енергії особливе значення має факторне прогнозування переходу підприємств до «зеленої» енергетики за відновлюваним джерелом її виробництва і врахування природно-кліматичних умов території України. Для проведення такого прогнозування пропонує взяти відповідну базову сировину для виробництва «зеленої» енергії, зокрема біомасу, яку виробляють аграрні підприємства, які вирощують енергетичні культури. На нашу думку, при розгляді цього питання варто було б врахувати також використання відходів сільськогосподарської продукції (солома, силос та ін.).

5. У п. 5.3 авторка констатує, що використання таких видів енергії, як біопаливо, для виробництва товарів і послуг, враховуючи економічний характер забезпечення сировиною (біомаса та відходи), є чинником, що забезпечує кліматичну нейтральність галузі та підвищує її кліматичну спроможність. З чим ми погоджуємось. Водночас, авторка діагностує, що використання природних джерел енергії є чинником, що призводить до зростання споживчої вартості готової продукції (послуги), що супроводжується зростанням енергоемності галузі та призводить до зниження валової доданої вартості (с. 352), що є дискусійним питанням, адже «зелений» тариф є високим.

6. У дисертаційній роботі авторка розглядає кліматичні інновації як кліматично-нейтральних та енергоефективні критичні технології (с. 129-147).

Водночас, вважаємо, що у роботі варто було дати додаткове пояснення чому застосовується термін «критичні технології».

Представлені дискусійні питання не зменшують наукову і практичну цінність дисертації Борисяк О.В. і не впливають на загальну високу оцінку дисертації.

Загальний висновок. У дисертації Борисяк Олени Володимирівни на тему: «Управлінський механізм розбудови кліматичної політики на енергетичному ринку» представлено нові теоретико-методологічні та науково-практичні положення щодо формування і впровадження управлінського механізму розбудови кліматичної політики підприємств на енергетичному ринку. Оформлення дисертації відповідає чинним вимогам. Представленні у відгуку дискусійні питання і зауваження не мають впливу на загальну позитивну оцінку дослідження.

Усе вищезазначене дозволяє констатувати, що дисертація Борисяк Олени Володимирівни на тему: «Управлінський механізм розбудови кліматичної політики на енергетичному ринку» є завершеним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, відповідає вимогам пп. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., а її автор – Борисяк Олена Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і торгівлі
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Костянтин ПАВЛОВ

